

Økoargumentet for sivil ulydighet – en kritikk

Espen Dyrnes Stabell

Førsteamanuensis i etikk, Institutt for økonomi og administrasjon, Høgskulen på Vestlandet
eds@hvl.no

De siste årene har det vært en rekke aksjoner fra klimaaktivister verden over. Mest oppmerksomhet har kanskje aksjonene på kunstinstitusjoner og obstruksjonen av veitrafikken fått. I Norge har for eksempel aktivistgruppen Stopp Oljeletinga hindret trafikken ved å slå seg ned på trafikkerte veier i rushtiden. De har også forsøkt å lime seg fast i kunstverk ved Nasjonalmuseet.

Aksjonene klassifiseres gjerne som former for «sivil ulydighet». Det finnes ingen universelt akseptert definisjon av sivil ulydighet, men det er vanlig å beskrive denne aksjonsformen som å inneha følgende kjennetegn. For det første benyttes ulovlige, men ikke-voldelige midler. For det andre er aksjonsformen primært kommunikativ.¹ At sivil ulydighet er ikke-voldelig, innebærer at det ikke skal forårsakes fysisk skade på personer eller eiendom. At aksjonsformen er kommunikativ, innebærer at den har som mål å gjøre offentligheten og/eller styresmaktene oppmerksomme på det som oppfattes som en urett eller (moralsk) svikt fra myndighetene og samfunnets side. I tillegg legges det ofte til et kriterium om at den sivile ulydigheten er «siste utvei» (Rawls, 1971) – altså at vanlige, lovlige kanaler er prøvd ut, uten at dette har lyktes.

Selv om sivil ulydighet er ulovlig, er aksjonsformen ansett som en praksis som under særskilte omstendigheter kan benyttes som en del av den demokratisk-politiske samhandlingen. Spørsmålet blir da: Hva kan regnes som en gyldig begrunnelse for bruk av sivil ulydighet i miljøkampen?

Odin Lysaker presenterer i forrige nummer av Norsk Filosofisk Tidsskrift det han kaller et «økoargument» for sivil ulydighet (Lysaker, 2022). Argumentet tar utgangspunkt i at tidligere begrunnelser for sivil ulydighet er antroposentriske (menneskesentrerte) og derfor – ifølge Lysaker – inadekvate for natur- og klimakrisen. Økoargumentet bygger derimot på en «økosentrisk» etikk, noe som skal gjøre det mer egnet til å fange opp det som er på spill i diskusjonen om sivil ulydighet i klima- og miljøsammenheng.

Økosentrisk etikk eller *økosentrisme* går i korthet ut på at overindividuelle størrelser

1. En innflytelsesrik definisjon ble gitt av John Rawls (1971), som definerer sivil ulydighet som «a public, nonviolent, conscientious yet political act contrary to law usually done with the aim of bringing about a change in the law or policies of the government» (s. 364). Lysaker (2022) gir den noe mindre tekniske definisjonen av sivil ulydighet som «individens, minoritetens eller andre gruppers overveide og intensjonelle ytring eller handling motivert av moralsk samvittighet» (s. 209). Jeg følger i grove trekk Rawls i beskrivelsen av sivil ulydighet under.

som økosystemer og arter har egenverdi og moralsk status.² I den typen økosentrisme Lysaker forsvarer, får dessuten «jordsystemet» eller naturen som helhet moralsk *forrang* (prioritet) fremfor de individuelle komponentene (dvs. individuelle menneskelige og ikke-menneskelige levende entiteter). Økosentrisme står i kontrast til *antroposentrisme*, som er det syn at kun mennesker har egenverdi og moralsk status. Økosentrisme står også i kontrast til *biosentrisme*, som er det syn at alt levende – enten det er menneskelig eller ikke – har egenverdi og moralsk status, men at overindividuelle systemer ikke har det.

I denne artikkelen vil jeg argumentere for at det er problematisk å begrunne sivil ulydighet i en økosentrisk etikk av den typen Lysaker forsvarer. Min innvending går i korthet ut på at et av hovedelementene i Lysakers syn – nemlig prinsippet om «naturens (moralske) trumf» (Lysaker, 2019, 2022) – både er moralsk problematisk i seg selv og har problematiske implikasjoner for sivil ulydighet som aksjonsform i miljøkampen. Jeg vil til slutt vise hvordan man kan få et bedre økoargument dersom man heller baserer argumentet på det jeg vil kalle «svak økosentrisme» – et syn som tilskriver overindividuelle størrelser moralsk status, uten at dette hensynet «trumfer» alle andre hensyn.

Økoargumentet

Lysakers økoargument for sivil ulydighet kan oppsummeres i følgende fire steg:

- 1 Tidligere argumenter for sivil ulydighet – Lysaker sikter her til rettferdighetsargumentet (Rawls, 1971), demokratiargumentet (Habermas, 1985) og Celikates' (2016, 2020) «radikale» argument – er antroposentriske: de viser utelukkende til menneskelige interesser.
- 2 Antroposentrismen er moralsk problematisk, ettersom den legitimerer «instrumentell bruk – eller overforbruk – av naturens alt begrensede ressurser og masseutryddelse av arter for å dekke menneskets grunnbehov, for å kun nevne noen av antroposentrismens viktigste effekter og bivirkninger» (Lysaker, 2022, s. 214).
- 3 Økosentrisme – som i Lysakers tapning innebærer prinsippet om naturens trumf (forklares nedenfor) – er mer adekvat overfor miljø- og naturkrisen, ettersom den ikke legitimerer slike problematiske «effekter og bivirkninger», men tvert imot setter naturen og jordsystemet i sentrum av det moralske universet.
- 4 Økosentrisme (inkludert prinsippet om naturens trumf) bør derfor legges til grunn når vi vurderer om sivil ulydighet er berettiget.

Jeg diskuterer ikke de første to stegene i argumentet (1 og 2). Mitt fokus er på det tredje steget (3) samt konklusjonen (4) som Lysaker trekker fra det. Lysakers økosentriske syn inneholder, i tillegg til prinsippet om naturens trumf, to videre prinsipper: økologisk medborgerskap og anerkjennelse av alle berørte parter. Jeg konsentrerer meg primært om prinsippet om naturens trumf i denne artikkelen, men kommer tilbake til forholdet mellom dette prinsippet og prinsippet om anerkjennelse av alle berørte parter nedenfor.

2. At en entitet eller tilstand x har «egenverdi», betyr at x ikke kun er instrumentelt verdifull, altså ikke kun har nytteverdi (for noen andre). At x har «moralsk status», betyr (grovt sagt) at x må tas moralsk hensyn til (for sin egen del). Lysaker (2022) bruker betegnelsen «supra-individuelle helheter» (s. 215) om det jeg betegner som «overindividuelle» størrelser. Forskjellen her er kun terminologisk.

Naturens trumf

Prinsippet om naturens trumf beskrives av Lysaker som en «moralsk grunnverdi» som impliserer at «hele jordsystemet settes i sentrum og tilskrives en førsteprioritet vis-à-vis andre hensyn» (Lysaker, 2022, s. 16).³ Andre hensyn kan være hensynet til menneskers behov og velferd så vel som hensynet til andre levende vesener. Prinsippet er holistisk, i betydningen at individer underordnes helheten i moralsk henseende. Der det er konflikt mellom helhet (system) og individ, må individet vike. For klarhetens skyld vil jeg i resten av teksten operere med følgende definisjon av prinsippet, basert på Lysaker (2019 og 2022):

Naturens Trumf (NT): I tilfeller der det er konflikt mellom hensynet til det overordnede jordsystemet på den ene siden, og individuelle levende veseners velferd og behov på den andre, skal hensynet til det overordnede jordsystemet ha førsteprioritet.

I en viss forstand bygger NT på en triviell innsikt: Alle levende vesener er avhengige av jordsystemet for sin overlevelse og velferd. Hvis jordsystemet er truet, er dermed også individet truet. Det moralsk sett interessante er hva NT impliserer i konkrete tilfeller der hensynet til jordsystemets «velferd» eller «interesser» kommer i *konflikt* med individers velferd og behov. I hvilken grad kan slik konflikt oppstå?

Hvis vi antar at jordsystemet kan være i en bedre eller dårligere tilstand, og at dette er moralsk relevant også *uavhengig av hensynet til jordsystemets individuelle komponenter* – noe som impliseres av det økosentriske synet – vil det i mange tilfeller kunne oppstå en slik konflikt. Tenk bare på det klassiske bærekraftsdilemmaet der vi må velge mellom hensynet til klima og natur på den ene siden og velstandsøkning i fattige land på den andre. I disse tilfellene kan det være en reell konflikt mellom hensynet til helheten (jordsystemet) og hensynet til individene: individer må ofre sin velferd for å redde jordsystemet, eller jordsystemet må «lide» eller degenerere for individenes skyld.

Ettersom individene er avhengige av jordsystemet for sin overlevelse og velferd (som forklart ovenfor), vil det naturligvis være mange tilfeller der interessene er sammenfallende. Men i mange tilfeller vil individenes velferd ikke være avhengig av at enhver naturødeleggelse eller grad av klimaendring unngås. Tvert imot er det mange tilfeller der individenes velferd *økes* gjennom (gevinsten fra) naturødeleggelser og klimaendringer som truer jordsystemet. Spørsmålet blir dermed: er det riktig – i ethvert tilfelle der det oppstår konflikt – å ofre individenes velferd og behov for naturens eller jordsystemets skyld, slik NT impliserer at det er? Og er det *dette* prinsippet som bør ligge til grunn for sivil ulydighet i miljøsakene?

Mot Lysakers økoargument

La oss se litt nærmere på hva sivil ulydighet innebærer. Sivil ulydighet er en aksjonsform som får legitimitet gjennom et moralsk berettiget mål; den søker å oppnå noe godt eller riktig som ikke kan oppnås med andre, lovlige midler. Selv om aksjonsformen kan sies å true rettsordenen, kan den altså likevel være berettiget (Dworkin, 1978; Habermas, 1985; Rawls, 1971).

Det er imidlertid viktig å huske at sivil ulydighet kan, og ofte vil, ha moralske kostnader i form av å berøre uskyldige/ikke-ansvarlige tredjeparter (Lai & Lim, 2023). Se for eksempel

3. Lysaker (2022) omtaler «jordsystemet» som «den menneskelige natur samt både levende og ikke-levende deler av den ikke-menneskelige natur» (s. 214). Det synes altså klart at han inkluderer både økologiske og sosiale systemer, i tillegg til geologiske (s. 214) i sitt begrep om jordsystemet.

for deg en person som rammes av en aksjon som stopper trafikken. Dersom denne personen har et presserende ærend, som hen forhindres eller forsinkes i å utføre, så kan dette innebære en betydelig kostnad for personen. Det samme gjelder ansatte på rammede kunstinstitusjoner, som formodentlig kan berøres negativt av de dramatiske aksjonene mot kunstverk på deres arbeidsplass.

Derfor krever sivil ulydighet en sterk begrunnelse. Hvilken begrunnelse aksjonsformen har, er bestemmende for når den bør benyttes. Dersom begrunnelsen kun viser til behovet for å ivareta menneskers velferd eller behov, for eksempel, vil sivil ulydighet være begrunnet kun dersom dette hensynet står på spill. Viser den derimot til «jordsystemet» som en egen moralsk entitet, som ikke kan reduseres til summen av individenes interesser (eller lignende), så vil hensynet til jordsystemet alene kunne begrunne sivil ulydighet. Hva er implikasjonene av å begrunne sivil ulydighet i økoargumentet og NT?

NT impliserer at sivil ulydighet vil kunne være berettiget i ethvert tilfelle der jordsystemet er truet – uten hensyn til kostnadene for menneskelige og andre individuelle berørte parter. Økoargumentet vil dermed kunne legitimere en mye mer utstrakt og hensynsløs bruk av sivil ulydighet enn det vi ser i dag – med potensielt enorme kostnader for individer og samfunn. Enkelte vil kunne være komfortable med det. Sivil ulydighet er tross alt ikke-voldelig, så fysisk vold mot individer er uansett utelukket. Likevel er det gode grunner til å være skeptisk. En mye mer utstrakt bruk av sivil ulydighet vil, som indikert ovenfor, true rettsordenen i større grad og vil i større grad ramme uskyldige tredjeparter. Å ramme uskyldige tredjeparter kan være problematisk ut fra et rent skadeperspektiv, som antydnet over, men også fra et rettferdighets- eller rimelighetsperspektiv (Lai & Lim, 2023). Det vil være urimelig (*unfair*) å påføre denne kostnaden på en person, dersom personen som rammes har sterke og legitime grunner til ikke å akseptere kostnaden (Scanlon, 2000). Personen kan ha slike grunner basert på et uproporsjonalt forhold mellom eget ansvar for problemet og den alvorlige konsekvensen aksjonen har for dem personlig.

I miljøsaken kan det hevdes at det ikke finnes uskyldige tredjeparter. Vi er alle medansvarlige gjennom vårt forbruk og deltagelse i natur- og klimaskadelige aktiviteter eller systemer. På individnivå er imidlertid dette ansvaret ganske minimalt, i alle fall i de fleste tilfeller (jf. diskusjonen om individuelt ansvar for klimaendringer, for eksempel Sandler, 2010 og Sinnott-Armstrong, 2005). Unntak kan selvfølgelig gjelde for individer som forurenser mye (Broome, 2012). Men det er likevel problematisk å hevde at individer normalt sett bør holdes ansvarlige i *ex post*-betydningen av ansvarlighet (som impliseres i ansvarsargumentet): at de skal kunne «straffes» for handlingene gjennom å måtte bære byrdene av sivil ulydighet.⁴

Lysakers økoargument består som nevnt over av to videre prinsipper. Ett av dem er prinsippet om anerkjennelse av alle berørte parter. Dette prinsippet kan synes å begrense graden av negativ påvirkning som NT kan ha på individers interesser, ettersom det betyr at andre parter enn naturen må anerkjennes. For eksempel vil det innebære at personen i eksemplet over, som er en berørt part, vil måtte anerkjennes. I hvilken grad dette begrenser NT, kommer imidlertid an på hva som ligger i å «anerkjenne». I utgangspunktet sier det ingenting om hvilken vekt man skal tillegge de ulike partenes interesser. Men NT impliserer at det i alle fall ikke kan være snakk om at alles interesser teller likt. Tvert imot gir NT det man i beslutningsteorien kaller «leksikalsk prioritet» (se f.eks. Rawls, 1971) til jordsystemet/naturen. Uansett hvor sterke andre hensyn kan være, vil de alltid være svakere enn hensynet til naturen ifølge NT. Individets interesser vil aldri kunne veie tungt nok til å sette hensynet til helheten – altså naturen eller jordsystemet – til side.

4. De kan likevel sies å ha et *ex ante* ansvar for å unngå eller minimere fremtidige miljøskadelige handlinger.

Lysaker kan her peke på at han med naturen/jordsystemet inkluderer også dets individuelle komponenter. Men igjen, det vi er interessert i her, er de tilfellene der det er konflikt mellom hensynet til helheten og hensynet til delene. Da kommer man ikke unna med å hevde at disse er sammenfallende.

Hvordan man enn vrir og vender på det, vil NT implisere at uansett hvilke kostnader sivil ulydighet eller andre aksjonsformer har for individuelle berørte parter, vil aksjonene være berettigete dersom naturen kan anses som truet. Å se bort fra individers interesser og velferd på denne måten er, som argumentert for ovenfor, moralsk problematisk – blant annet ut fra et skade- og rimelighetshensyn. Fra et mer pragmatisk perspektiv, vil det sannsynligvis heller ikke gagne verken aktivistene eller saken de kjemper for; majoriteten av befolkningen vil neppe kunne støtte at aksjonistene kan benytte sivil ulydighet i ethvert tilfelle der naturen er truet, uten hensyn til hvordan dette påvirker befolkningens velferd, interesser og øvrige rettigheter.

Et bedre økoargument

Jeg har argumentert for at NT ikke er et godt prinsipp å basere sivil ulydighet eller andre former for miljøaktivisme med sosiale kostnader på.

Ettersom NT er sentralt i Lysakers økoargument, impliserer dette at argumentet er problematisk. Økoargumentet kan imidlertid forbedres, vil jeg argumentere for, ved å bytte ut NT med det jeg vil kalle «svak økosentrisme».

Svak økosentrisme kan beskrives på følgende måte. Overindividuelle helheter – som økosystemer, arter eller jordsystemet; men la oss for enkelhets skyld snakke om naturen heretter – tilskrives moralsk status. Men ikke i betydningen at hensynet til naturen trumfer alle andre hensyn. Ifølge svak økosentrisme gir det faktum at naturen har moralsk status, *pro tanto* grunn til å ta hensyn til dens «egenverdi», altså verdien den har uavhengig av hvordan den bidrar til individenes behov eller interesser.⁵ Denne *pro tanto* grunnen må imidlertid, i konkrete tilfeller, *veies opp mot* hensynet til individuelle entiteter. Hvor *sterk* grunn vi har til å ta hensyn til naturens egenverdi, avhenger av hvor sterke grunner vi har til å beskytte individene i konkrete tilfeller, og hva konsekvensene vil være av å sette dette hensynet til side – for naturen så vel som individene. Dette sikrer at hensynet til naturens egenverdi ivaretas, samtidig som at dette ikke trumfer individenes interesser i ethvert tilfelle.⁶

Hva er implikasjonene av svak økosentrisme for sivil ulydighet? En viktig implikasjon er at adgangen til å ta i bruk sivil ulydighet blir behørig begrenset: Hensynet til naturen eller «jordsystemet» veier tungt, men det vil ikke parkere andre berørte parters interesser i ethvert tilfelle. Aksjonistorganisasjoner som Stopp Oljeletinga og Extinction Rebellion vil kunne fortsette med sine aksjoner, men må se til at det er proporsjonalitet mellom hensynet til natur og andre overindividuelle størrelser med moralsk status på den ene siden og helhetens individuelle komponenter (menneskelige og ikke-menneskelige individer) på den andre. Vektingen må skje basert på trekk ved den partikulære situasjonen man vurderer. Er det lite negativ påvirkning på individers interesser, så taler dette til fordel for å utføre aksjo-

5. En *pro tanto* grunn er en grunn med en viss styrke. Den kan utveies, men ikke kanselleres ut, av sterkere grunner i partikulære situasjoner (se for eksempel Kagan, 1998).

6. Enkelte vil anse også svak økosentrisme som et for sterkt prinsipp (for eksempel forsvarere av biosentrisme og antroposentrisme). Jeg tar ikke her stilling til om svak økosentrisme er det miljøetiske synet vi har mest grunn til å omfavne alt tatt i betraktning. Mitt poeng i denne teksten er at svak økosentrisme i alle fall gjør økoargumentet mer plausibelt som et grunnlag for sivil ulydighet og annen miljøaktivisme.

nen. Risikerer man å påvirke uskyldige tredjeparters interesser i stor grad, bør man vurdere om en annen form for aktivisme vil kunne benyttes for å nå fram med budskapet.

Kort oppsummert: Å legge en svak økosentrisme til grunn for aktivismen vil gjøre den mindre problematisk i moralsk henseende (enn om man legger NT til grunn). Det vil igjen kunne føre til at aktivismen blir ansett som (mer) legitim/berettiget av de som berøres av den – som da vil være forsikret om at deres interesser er tatt hensyn til, i stedet for å være ansett som trumfet fra begynnelsen av.

Referanser

- Broome, J. (2012). *Climate matters: Ethics in a warming world* (Norton global ethics series). WW Norton & Company.
- Celikates, R. (2016). Rethinking civil disobedience as a practice of contestation: Beyond the liberal paradigm. *Constellations*, 23(1), 37–45. <https://doi.org/10.1111/1467-8675.12216>
- Celikates, R. (2020). Radical Civility. I Christ, J., Lepold, K., Loick, D. & Stahl, T. (Red.), *Debating Critical Theory: Engagements with Axel Honneth* (s. 83–94). Rowman & Littlefield.
- Dworkin, R. (1978). *Taking Rights Seriously*. Harvard University Press.
- Habermas, J. (1985). Civil disobedience: litmus test for the democratic constitutional state. *Berkeley Journal of Sociology*, 30(96), 95–116.
- Kagan, S. (1998). *Normative ethics*. McGraw Hill.
- Lai, T.-H. & Lim, C.-M. (2023). Environmental activism and the fairness of costs argument for uncivil disobedience. *Journal of the American Philosophical Association*, 1–20.
- Lysaker, O. (2019). Økologisk demokrati og naturens iboende verdi: Klimasøksmål i miljøkrisens tidsalder. *Etikk i praksis-Nordic Journal of Applied Ethics*, 13(2), 41–58. <https://doi.org/10.5324/eip.v13i2.3302>
- Lysaker, O. (2022). Sivil ulydighet i økokrisens tid: En økosentrisk tilnærming. *Norsk filosofisk tidsskrift*, 57(3-4), 208–218. <https://doi.org/10.18261/nft.57.3-4.10>
- Rawls, J. (1971). *A Theory of Justice*. Harvard University Press.
- Sandler, R. (2010). Ethical theory and the problem of inconsequentialism: Why environmental ethicists should be virtue-oriented ethicists. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, 23(1), 167–183. <https://doi.org/10.1007/s10806-009-9203-4>
- Scanlon, T. (2000). *What we owe to each other*. Belknap Press.
- Sinnott-Armstrong, W. (2005). *It's Not My Fault: Global Warming and Individual Moral Obligations*. I W. Sinnott-Armstrong & R.B. Howarth (Red.), *Perspectives on climate change: Science, economics, politics, ethics* (s. 285–307). Elsevier.